

גופו של מקום

ראיון עם אדריכל הנוף פרופ' גדעון שריג

גן הסלעים, פארק הירקון, תל אביב

צילום: גדעון שריג

ראייה: נורית חרמון

קשה שלא להבחין בחיוך של נחת העולה על פניו של שריג. - אם כך חשת בן הסלעים בפארק הירקון - דייוויד הנגים הללו אכן נוצרו בראש ובראשונה מתוך תפיסה חברתית. העיצוב של הנגים לעצמו אינו המרכיב היחיד שלהם, וחשוב מאוד ההקשר החברתי - מקום לביולוגיה ולהנאה בפארק מרכזי, נגיש לכולם. גם נגי ההרפתקאות בשתי גדות הירקון הם נגים עממיים, וההישג שלי הוא בהמוני הילדים המציפים אותם. הוא הדין בנגים הלאומיים - פארק הכרמל, פארק ציפורי ויער גורן, וכן בשיקום השכונות השונות, העוזר לאנשים לשפר את איכות חייהם ולעיר לשנות את פניה.

עובדת היותו של שריג חבר קיבוץ לשעבר ותוצר של חינוך דמוקרטי-סוציאליסטי עולה בשיחתנו שוב ושוב, ישירות ובעקיפין. בעקבותיה צץ פן נוסף לאספקט החברתי של עבודתו: האמונה שעבודתו היא מעין מימוש של חזון הציונות, ללא מרכאות; עבודה שיש לה חשיבות לאומית ולא רק חברתית. בקיבוץ הוא התחנך על השאלה "איך לבנות את הארץ?" הלכה למעשה. בשבילו לא היו אלה דיבורים בעלמא, ובדברו על כך אין בקולו של שריג שמץ של אירוניה.

אנחנו עוברים בפארק הכרמל. מטבע הדברים נסבה השיחה על נושא השימור של הטבע לעומת פיתוחו. "אדריכלות הנוף", אומר לי גדעון שריג, "ימצאת על קו התפר בין שימור לפיתוח. הנוף "רוצה" לשמר את עצמו או לשקם את עצמו. אדריכל הנוף רוצה בפיתוח, בצירה, בבנייה, בהתאם לכך יש שני סוגי אדריכלים. הסוג האחד הוא זה של "המשמרים", הסוג השני שיש להניח לנוף להתפתח באופן טבעי, אולי ניתן

לתחילת השנה התבשרנו, כי בין הזוכים בפרס קרונון לשנת 1993 היה אדריכל הנוף גדעון שריג. ברשימה של הזוכים בשנים הקודמות לא מצאנו אדריכל אחר שהוענק לו פרס על מפעל חיים, שכן בדרך כלל מוענק הפרס על פרויקט בודד, ועם השאלה "מדוע דווקא לך יצאתי עם גדעון שריג, עם שחר, ליום ארוך של סיורים בצפון הארץ". הנחת היסוד שלי היתה, שישנם כמה קווים מאפיינים למפעלו של שריג, את מקצתם ניתן למצוא בוודאי גם אצל אדריכלים אחרים, אבל צריכה להיות מסכת מאפיינים מסוימת, היוצרת את הייחודיות שלו. לכן אני שואלת: "האם יש לפרויקטים שלך חותם אופייני, מעין טביעת אצבעות "שריגית"?"

גדעון שריג נשמע מופתע מן השאלה. לרגע נדמה שמעולם לא חשב על כך, ואנחנו מסכימים בנינו שננסה לענות על השאלה תוך הפרדה בין ה"מקרו" ל"מיקרו". ב"מקרו" ננסה למצוא קווים המאפיינים את המפעל האדריכלי הכולל שלו; ב"מיקרו" ננסה לאתר שימוש באלמנטים ספציפיים המאפיינים את תכניתו.

- הפרויקטים שלך יוצרים את הרושם שיש לך עניין רב באדם, בפעילות האנושית המתרחשת בנוף - במיוחד זו של האדם הקטן, "עמך", הנה, למשל, גן הסלעים בפארק הירקון, גן הקקטוסים - התכנית של הנגים הייחודיים כולה בלב פארק עממי ממדרגה ראשונה; או הפרויקטים שלך בשיקום שכונות ביבנה, ברמלה ובראשון-לציון; העניין שלך בנוי משחקים לילדים, בנגים לאומיים רחבי-ידיים ובשמורות טבע שנועדו לפעילות ערה של התושבים. אם אינני טועה, אין למשרדך פרויקטים מונומנטליים אליטיסטיים, סטרייליים משוה. האם אתה מתכנן חברתי ועממי?

לתארם כאדריכלים למען הגנת הטבע. הסוג האחר הוא זה של "המפתחים"; הקיצוניים שביניהם מתנתקים מן הטבע, מכתבים לו את אופיו. ככל שהמקום הוא ארוכי יותר, רצון האדם מכתוב יותר את התכנון והפיתוח. אני נמצא אי-שם באמצע - אני שייך בכל לבי לחברה להגנת הטבע כשם שאני שייך לאיגוד אדריכלי העץ. אני רואה את תפקידי כאדריכל בשמירה על האיזון בין המערכת הבנויה למערכת הטבעית, וחשוב להדגיש - אין פה עקביות! דווקא **אני העקביות** היא החשובה. בפארק הכרמל אני מתנדב לפיתוח אינטסיבי - בפארק הירקון, לעומת זאת, אני בעד פיתוח אינטנסיבי; שם רק הירקון עצמו הוא האלמנט שיש לשמרו. שמורת הטבע ביהודיה, שאליה נגיע בהמשך היום, היא לדעתי דוגמה לשימור במיטתו - כל הפיתוח נעשה ממש בשולי שמורת האלונים. אפילו הירקון איננו מיובא, והוא נעשה מאבני בזלת מקומיות. בהר תבור, כפי שטראי בסוף היום, אני בעד מיניעם של התעבות. רק לצורך הרחבת הכביש, וגם זאת כדי למעט את הקמת הרכבל והפיתוח המאסיבי שאחידים מיעדים למקום. באשר לשימור גנים ספציפיים - התשובה צריכה להינתן **לנו של מקום**. האופי של המקום מבוננו הרחב ביותר הוא המכתבית את אופי השיקום ואת היחס שבין השימור לפיתוח."

- האם לדעתך המצב הקיים בארץ, שבו השמירה על ערכי הטבע מופקדת בידי כמה וכמה גופים (החברה להגנת הטבע, רשות הגנים הלאומיים, רשות שמורות הטבע, רשות העתיקות, הקרן הקיימת לישראל) הוא חיובי?

ישנם רבים הטוענים, שהפיצול הזה מסורבל ולא יעיל, אני דווקא סבור שהוא חיובי. כל גוף עוסק בגיוס משאבים מגופים משלתיים בעיקר וכולם מצליחים יפה. קרוב לוודאי, שלו מימין אותם מקור אחד, היה מספר התרומות קטן באופן ניכר. גם "שמלחתם ההודים" (בין הגורמים השונים - נח) הן לדעתי גורם אחד בעיקר. זהו הבעיה האמיתית היא תקלות בתיאום בין הגורמים. לו היתה פעולתם של גופים אלו מתואמת היטב - היה זה הישג כביר. זהו, לדעתי, אחד מתפקידי של השר לאיכות הטיבה.

המשרבות של שריג בחברה להגנת הטבע המתגלגלת שביחשנו עורות לחשוף מטאפין נוסף של עבודתו האדריכלית - אהבתי הרבה לצמחייה ולצמחיית ארץ-ישראל.

- אהבתי לצמחייה מקורה עוד בימי הילתי בקיבוץ, שם עבדתי כנוטע. אחר כך עברתי לעיר; שם היה לי דוד, הוג משעבד ממיסדי ארגון הגנים. הוא הדביק אותי באהבה לנגות, ובמשך תקופה מסוימת עבדתי כגן בתל-אביב. אני מתאפקת ואני יודעת לרמת "הימקרו".

איה צמח אהוב עליך ביותר? התשובה מגיעה מיד, בלא היסט: הצמח האהוב עלי ביותר הוא דקל הושיענטוניה. מצדי, לו יכולתי, הייתי נוטע אותה בכל הארץ וממזרח.

- את הושיענטוניה ולא את הבוגנוויליאה! אני שואלת כיוון שכך אומרת השמירה.

- גם הבוגנוויליאה אהובה עלי מאוד, אבל מעל לכל אני אוהב את הושיענטוניה ואת הנפץ. את סוד אהבתי לנפץ אפשר לחשוף על-פי שינוי שמי משרייב לשריג.

אני נזכרת בסרטות הנפץ היפות בגן הסלעים; ובכל זאת, ברור לי שאין זה סימן היכר מובהק של התכנון הישראלי. לא בכל אתר המתוכנן על-ידו נמצא שיינטוניה ונפצים. סימן ההיכר האמיתי נמצא ברמת "הימקרו" - השימוש הרחב בצמחיית ארץ-ישראל, שימש בצמחי הבוסתן, ובחורש הים-תיכוני הטבעי.

אני שואלת את שריג את מה הוא מכנה "צמחיית ארץ-ישראל". את צמחיית התינוך! והרי הבוגנוויליאה הושיענטוניה אינן צמחיית לטקטוריה זו בדיוק!

מתוך תשובתו אני לומדת שני דברים: באמרו "צמחיית ארץ-ישראל" הוא אינו מדבר על צמחיית התינוך הטהורה; כוונתו לצמחייה אשר באסוציאציה התרבותית שלנו, תושבי הארץ, נתפסת כמקומית. וזו עשויה להיות צמחייה אשר איננה כעניית במקורה, אך היא קשורה קשר הדוק לנוף המקומי. עוד אני לומדת להבין כי גידוען שריג איננו איש עקרונות בלתי מתפשר; הוא לא יילחם מלחמת חרמה על שימוש בלעדי בצמחיית ארץ-ישראל הטבעית המקורית. אני רואה זאת היטב בפארק בציפורי, תחתנו הבאה. רוב הצמחייה בפארק משתלבת בצמחייה הטבעית שבמקום - עצי רימון, חרוב, אורן, תאנה. כלב האזור הראשי, לעומת זאת, הוא תמיד שתילת מדישאה ופרחים עונתיים, שנוכל לראות כמותם בכל מקום.

- האם התכנון שלך בממל התעופה בן-גוריון גם הוא דוגמה לצמחון הפרגמטיות על העיקרון הטהור?

אפשר לנסח זאת כך. שם היה חשוב ליצור כניסה תרבותית ודוקה לארץ-ישראל, פחות חשוב היה לשמור על טהרת הצמחייה הארץ-ישראלית, מה עוד שהיו אילוצים מסוימים של זמן ותקציב. עקב השתמשתי בדקל תמר רבים, שהם אופייניים לארץ ונתפסים כחלק מנופה, ולעומת זאת השתמשתי גם במדישאות שהן אלמנט

מעגל ישיבה מאבן מקומית יער גורן - דוגמה להתערבות מזערית בגורן

גן הקקטוסים בפארק הירקון, תל אביב

"ויר", אך הן יוצרות רושם של ירקות, רעננות וטיפוח.

ברי לי שחשוב לשריג הרושם הכללי של קשר בין הצמחייה למקום או קשר בין הצמחייה לפונקציה שנועד המקום למלא, ולא הרעיון בהסתרה; הפרגמטיים הזה יוצר בהמשך שיחותינו שוב ושוב.

- אילו קווים נוספים מאפיינים את התכנון שלך?

- אני אוהב מאוד את השימוש בסלע; גולת הכותרת של אהבה זו היא גן הסלעים בפארק הירקון. בשנות השבעים ביתי גם גן סלעים קטן ליד מלון הילטון בירושלים. אי אפשר לומר שיש סלעים בכל תכנון שלי, אך הסלעים המקומיים הם אחת מאהבותי.

אני נזכרת בכך שאת לימודי התואר השני שלו עשה שריג בארצות-הברית, באמנויות הפיסול (לאחר תואר ראשון באדריכלות נוף), ובכך ששימש שם כמריצה בנושא זה ואף הציג בתערוכות פיסול.

- האם האהבה לסלע יונקת מן הימים שבהם עסקת בפיסול בפועל?

- כנראה. עברתי בצעירותי שלב ארוך למדי של התלבטות בין עבודתי כפסל לבין עבודתי כאדריכל נוף. לבסוף, כפי שאת רואה, בחיתי באדריכלות נוף; אבל אני שומר על פסלי עד היום, ואת אהבתי לפיסולית אני שומר לפרויקטים מיוחדים.

בלבי אני חושבת, שבעצם מלאכת הפיסול מעולם לא ננטשה. כך הסתם היא נמשכת בגוף במקום באבן בלבד. נחזור לימקרו; אני מציעה, שריג יענה ומצייק:

- ישנם אולי עוד שני מאפיינים "שרייגיים", מאפיינים הקשורים לפילוסופיה של המקצוע; אם את רוצה, הדברים שמאחורי הדברים. לשני נושאים אלה אני מטיף בלא הרף - חכמת התכנון וחכמת הביצוע. ב"חכמת התכנון" אני מתכוון לכך, שבתפיסתי את אדריכלות הנוף יש כמה משרוים - לא רק המישור העיצובי,

האדריכלי, לעצמו. התפיסה שלי מביאה בחשבון גורמים רבים - תנאי הסיבה, הייחוד של המקום, המרכיב האנושי, תרבות המקום, מורשתו ואמנותו. אנינו הוגה רעיון עיצובי ו"מלביש" אותו על האתר; הרעיונות העיצוביים נובעים עם המקום, לאורו של המקום ותוך התחשבות בצורכי האנשים שאותם נועד המקום לשרת. ב"חכמת הביצוע" אני מתכוון למעבר שבין התכנון למימוש, בין הכח לפועל. משום כך לא רציתי להסתפק בתפקיד אקדמי; לא יכולתי לוותר על העשייה ועל המימוש, על הקושי ועל ההתרגשות שמפרון הבניות אשר מנלה התכנון.

- האם ישנם חידושים באדריכלות הנוף בארץ שאפשר לזקוף לכותך?

- נדמה לי שהייתי הראשון שהביא לארץ גני ההרפתקאות מסוג הגן שהקמנו בפארק הירקון - גנים הבנויים מבולי עץ גדולים בצבעים טבעיים יותר מן המקובל, המשתלבים בסביבה; גנים אלה מציעים מגוון גדול מאוד של פעילויות. כיום קשה לזכור זאת, אך בתחילת שנות השבעים היה חידוש זה, שהובא מארצות-הברית, חידוש עצום. גם בנושא הרחובות המשובלים יש לנו זכות ראשונים; את הרעיון שאלתי מן ההולנדים והתאמנו אותו (עבדתי אז עם אריה רחמימוב) לתנאי הארץ.

במהלך כתיבת הדברים התפרסם דבר זכיתי של גן ההרפתקאות של גידוען שריג בגדה הצפונית של פארק הירקון כפרס ראשון בתחרות הארצית לעיצוב גני משחק. בולי העץ לא היו חידוש בעיני השופטים בתחרות, אבל מגוון המשחקים שמציע הגן, המיקום שלו, וגודלו והאינטנסיביות של הפעילות שבו שיהקו ללא ספק תפקיד חשוב בשיקוליהם.

אז כבר בדרכנו לשמורת יהודיה, ואני עוברת לשאלו בנושא אחר, אשר טרם נגענו בו.

- משרד התכנון של גידוען שריג הוא משרד של אדם אחד?

- ישנם כמה סוגי משרדים לתכנון נוף. ישנם משרדים כמו שלי, שבראשם עומד אדריכל נוף בכיר אחד; יש משרדים שבהם יש לאדריכל הבכיר עמיתים (associates), ויש משרדים המנהלים בידי שניים או שלושה שתופים בכירים.

אני מקשיבה וחושבת, שרק טבעי הוא שמשדרו של שריג בנוי כפי שהוא בנוי. אך בניגוד למה שעלול להשתמע ממבנה כזה, המשרד של גידוען שריג ימפרגן לכוונתו צעירים; כמה מבוגרי משרדו מלמדים אדריכלות נוף, וכמה משרדים לתכנון נוף צמחו וגדלו במשרדו ("יעיבוים", בלנק-בן יוסף, מוריה-סקל). "אני אוהב מתכננים צעירים", אומר שריג בבילוי לב. "אמנם

מתכנן צעיר תמיד חושב שהוא תורם יותר מכפי שהבוס שלו חושב שהוא תורם, ואמנם הצעירים צוברים ניסיון ועוזבים עד מהרה את הקן, אבל המחיר הוא כדאי והרווח בצדו גדול. אין דבר קשה מאשר לעבוד עם מתכנן שהתייבש".
 ומהו, באמת, חלקם של הצעירים בפרויקטים של משרדך?
 - גדול. למתכנן צעיר המופקד על פרויקט יש אינטרפרטציה משלו; בלעדיו היה הפרויקט נראה אחרת.

דעתן שרין מדגיש וחוזר, כי פרויקט מוצלח איננו רק מימוש טוב של התכנית, אלא גם פרויקט אשר מפקחים עליו במשך זמן ממושך. והוא אומר: "אדריכלות נוף נכונה פירושה לחיות בנוף שאתה מעצב במשך זמן ארוך. אני מלווה את פארק הכרמל כחמש-עשרה שנה; אני חי בנוף הזה. כבר היו פרויקטים שלא קיבלתי על עצמי ממני שלא הובטחה לי האפשרות לפקח עליהם. גם הסתלקתי מפרויקטים לאחר שנטלו ממני את זכות הפיקוח".

לואר דבריד אלה, מה יחסך ליצירה הסופית שלך? האם לדעתך מעמדה כמעמד של יצירת אמנות ויש לך זכויות יוצרים עליה?
 - ישנן שתי גישות בסיסיות לנושא: האחת אומרת, שהגן הוא יצירת אמנות לכל דבר, ולכן הוא זכאי לכל ההטבות אשר יצירת אמנות זכאית להן, ובין השאר יש עליה זכויות יוצרים. הגישה השנייה רואה בגן מקום המשתנה עם הזמן; בדרך כלל המקום משתנה, או הצרכים משתנים. היכן ומתי קשה לקבוע, וכל אדריכל קובע זאת לעצמו. זוהי החלטה שכל אחד עושה באופן אישי. רצוי, כמובן, שהשינוי ייעשה בידי האדריכל שתכנן את המקום, אבל אי אפשר לחייב את בעל המקום לכך. רוב המשפטים שהוגשו בגין זכויות יוצרים על תכנון נכשלו. זוהי ההוכחה לכך שמעמד הנוף המתוכנן איננו כמעמד יצירת אמנות, ולא כדאי להעמיד פנים כאילו היה כזה.

ומה אתה חש כאשר מועברים אתרים שלך לידיים אחרות?
 - לאור דבריד אלה, מה יחסך ליצירה הסופית שלך? האם לדעתך מעמדה כמעמד של יצירת אמנות ויש לך זכויות יוצרים עליה?
 - ישנן שתי גישות בסיסיות לנושא: האחת אומרת, שהגן הוא יצירת אמנות לכל דבר, ולכן הוא זכאי לכל ההטבות אשר יצירת אמנות זכאית להן, ובין השאר יש עליה זכויות יוצרים. הגישה השנייה רואה בגן מקום המשתנה עם הזמן; בדרך כלל המקום משתנה, או הצרכים משתנים. היכן ומתי קשה לקבוע, וכל אדריכל קובע זאת לעצמו. זוהי החלטה שכל אחד עושה באופן אישי. רצוי, כמובן, שהשינוי ייעשה בידי האדריכל שתכנן את המקום, אבל אי אפשר לחייב את בעל המקום לכך. רוב המשפטים שהוגשו בגין זכויות יוצרים על תכנון נכשלו. זוהי ההוכחה לכך שמעמד הנוף המתוכנן איננו כמעמד יצירת אמנות, ולא כדאי להעמיד פנים כאילו היה כזה.

יצאנו עם שחר ואנו חוזרים בחסיכה; אני מדדה לעבר מכונית האדריכל הצעיר ממשרדו של שריג, הנסוע אתי מרמת-השרון לתל-אביב, אומר לי, שאם אני סבורה כי נדען חוזר עכשיו הביתה, אני אלא טועה. הוא יתחיל עכשיו את יומו במשרד. "זה הקצב שלך; אנחנו מתקשים לעמוד בו. באשר לתוצאות - ראית היום כמו עינדך".
 אכן. *

▶ גן ההרפתקאות, פארק הירקון, תל-אביב.

▶ דקלי תמר ורשא בכניסה לתב"ג

